

Trendek ereje

VISSZHANG - LXII. évfolyam, 9. szám, 2018. március 2.

Hadas Miklós *Nincs remény! Vázlat a magyar nemzeti gyűlöletközösség elmúlt száz évéről* (ÉS, 2018/6., febr. 9.) című írásának végén a következő információ szerepel: „A teljes szöveg a Replika következő számában jelenik meg”. Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy ismerem a „teljes szöveget” is, tekintve, hogy a *Replika* felkért, szóljak hozzá a hosszabb verzióhoz. Természetesen örömmel reflektálok a hosszabb szövegre, mint ahogy az abból kimetszett ÉS-beli szövegre is.

A hosszabb szöveget nem ismerőkkel ellentétben persze helyzeti előnyben vagyok, hiszen látom az egészet, és el tudom helyezni benne ezt a részletet. A két szöveg összevetéséből annyi könnyűszerrel megállapítható, hogy a replikás változat jóval tudományosabb, és konceptuálisan is meg van alapozva. A szerző hosszabb írásában világossá teszi: tanulmánya egy 1939-ben megjelent kötet (*Mi a magyar?*) mai újragondolásáról szól, illetve arról, hogy van-e értelmük ma olyan fogalmaknak (amelyekkel az eredeti kötet operált), hogy „magyar” vagy „nemzeti” jellem. Tetszik a hosszabb változatnak ez az indítása; kifejezetten örülök, hogy egy sokak által vitatott (ha tetszik: szellemtörténeti) fogalmat a szerző újra mérlegre kíván tenni. Az is jó, hogy minőségi irodalmakból idéz (például Szűcs Jenőtől), s a dolgozat nagy tudományos ambícióval feszül neki a témának.

Nem kevésbé üdvözlendő, hogy leírásában (a hosszú változatban és az ÉS-cikkben is) hosszú, évszázados trendekről beszél, azaz olyan folyamatokról, amelyek Magyarországon *visszatérően* vannak jelen. Hadd említsem meg, mert szorosan ide tartozik: e tárgykörben nemrégiben *A magyar politikai fejlődés logikája. Összehasonlítható-e a jelen a múlttal, és ha igen, hogyan?* címmel könyvet jelentettem meg, amelyben magam is hasonló kérdések körül forgok, mint Hadas Miklós. Örülök tehát, ha azt látom, mások is keresik a mai helyzetre adható történelmi szempontú magyarázatokat. Régóta úgy gondolom ugyanis, hogy a jelent a jelenből (vagy más szóval Orbánt Orbánból) megérteni nem lehet. Ezek tehát pozitív visszajelzések részemről: a szerzőhöz hasonlóan magam is elérkezettnek látom az időt egy történelmi gondolkodási fordulatra, s mivel politológus vagyok, hát a politikatudományban is.

Mindazonáltal már Hadasnak a *Replikába* írott hosszú tanulmánya olvasásakor is feltűnt, hogy dolgozatában van egy rész, amely mintha feladná az egész dolgozat tárgyyszerűbb-leíróbb jellegét, és közel kerül az egyoldalú és túlságosan leegyszerűsítő megfogalmazásokhoz. Sajnálatos módon éppen ez a rész került önálló publikálásra az ÉS-ben. Az a rész, amely ráadásul oda fut ki, hogy a történelmi ismétlődések miatt – „*Nincs remény*”. Nos, éppen itt van a legnagyobb vitám a szerzővel. Merthogy a történelmi trendek továbbéléséből levonhatunk olyan következtetést, amelyet ő, de nagyon másfélét is. Szerintem a „*nincs remény*” következtetés (persze az én megközelítésemből) téves.

De lássuk Hadas értelmezési logikáját. Az egyik magyarázó elve, hogy az elmúlt száz év három nagy rendszerváltása (1919, 1945, 1990) után *főlkészületlen* (az ő szavával: parvenü) elitek kerülnek hatalomra. Legalábbis az első és a harmadik rendszerváltás után, s azoknak sem mindjárt az elején. Összehasonlításában az 1930-as évek kerülnek szoros rokonságba a 2010 utáni idősokkal. Ahogyan Gömbös sem a hagyományos arisztokráciából vagy politikai elitből jön, úgy a Fidesz sem. Sőt a Fidesz egyenesen a „*seholból jön*”. A szerző három erkölcsi örökséget is felvillant, amelyek valamelyikét úgymond felhasználhatta volna a Fidesz, de mivel kompakt módon egyik se létezett, így egyikre se tudott ráépülni. Nem tudta átvenni a régi arisztokrácia *becsületkánonját*, a középosztály *erénykánonját* vagy az alsó osztályok *munkaetikáját*. De nemcsak arról van szó, hogy ezek a minták nem léteztek, hanem arról is, hogy a Fidesz egyik társadalmi kategóriához sem állott közel, s tulajdonképpen nem is írható le

szociológiailag. Nem csoda hát – következett a szerző –, hogy a Fidesznek nincs is erkölce.

Itt azonban máris két súlyos ellenvetés tehető. Az egyik: ha a Fidesz a „seholból jött”, mindez miért nem volt zavaró az 1988-tól mondjuk 1994-ig tartó időszakban, s miért csak az után, amikor a Fidesz levált a liberális pólusról? Amíg a Fidesz liberális volt, addig nem volt érdekes a szociológiai korlátozottság? Másfelől ha az említett csoportterkölcsök egyikét sem birtokolja ma a Fidesz, az valóban erkölcs nélküli álláspontot jelent-e? Hadas egyértelműen így gondolja, amit például az olyan mondatok jeleznek, mint hogy „*a lelkiismeret számára* (mármint a Fidesz számára – Cs. E.) *a gyengeség indikátora*”. Nos, azt hiszem, ezzel korántsem intézhető el ez a kérdés. Sőt éppenséggel az lenne célszerű, ha a Fidesz (vagy tágabban a jobboldal) álláspontját is képesek lennének erkölcsi álláspontnak tekinteni. Tudom, ez sokak számára lehetetlen, de mégis. Merthogy ha valóban az a célunk, hogy a magyar politika száz évének folyamatáról releváns tanulságokra jussunk, akkor kerülnünk kell a leegyszerűsítő, a politikai kiszólások kategóriájába kerülő megállapításokat.

A Fidesz „erkölcsi nihilizmusáról” szóló balliberális közvélekedés és magyarázat helyett hadd hívjam fel a figyelmet egy – számomra legalábbis – nagyon fontos írásra. Egy magyar származású politikai filozófusnak, Kolnai Aurélnak a *Századvég* című folyóirat 1997. 5. számában újraközölt *Erkölc és politikai megosztottság* című tanulmányáról van szó. Ebben a szerző részletesen számba veszi, milyen fundamentális területeken tér el a bal- és a jobboldal erkölcsi álláspontja, s oda jut, hogy természetesen *mindkét* tábornak van erkölcsi pozíciója. Ismét utalnék saját munkásságomra: az őszi beszéd után, 2007 elején éppen Kolnai e tanulmányát igyekeztem alkalmazni a honi viszonyokra, amikor igyekeztem bemutatni az akkori bal- és az akkori jobboldal erkölcsi felfogása közötti különbségeket. Az érdeklődő olvasó *Reform és/vagy erkölcs* címen megtalálhatja az interneten.

Hadas Miklós azonban „nem tud” ilyenfajta erkölcsi különbségekről. S nemcsak a jelenkor, hanem az elmúlt száz év történetét is úgy meséli el nekünk, hogy narratívájából nem is következhet más, mint a parvenü elitek országrombolása. Az ő nézőpontjából persze ez egyáltalán nem logikátlan következtetés, hiszen ha egy társaság (mint a Fidesz) a „seholból” jön, akkor nyilvánvalóan erkölcsi alapállása, lelkiismerete sem alakulhat ki. De persze itt is fölmerül a kérdés, hogy ha ez így lenne, akkor a Fidesz a rendszerváltás első évtizedének nagy részében miért volt üdvöskéje a „haladó” nemzetközi közegnek épp úgy, mint a magyar politikának. Vagy az a farmauci helyzet következett be, hogy egy ideig nagyon is „valaholi” volt a Fidesz, aztán egyszer csak átcsúszott a „seholba”? De ezt hogy? Mi itt a tényleges ok? Erre vonatkozóan nem kapunk eligazítást; a szerző megelégszik azzal az analógiával, hogy ami a 30-as években Gömbös (sőt 44 után Szálasi), az a magyar politikában 2010 után a Fidesz. S hogy nem véletlen Gömbös és Szálasi nevének megjelenése, arra álljon itt ez a rész: a Fidesz-korszak „*gonosz propagandája képes újjáéleszteni a nyilas korszak legborzasztóbb reflexeit is*”. Itt azonban már a korszakok közötti folytonosságról szóló elmélet túl messzire megy. Lehet természetesen utálni mindazt, amit a Fidesz csinál, de a nyilas korszakkal való összevetésig eljutni, hát enyhén szólva sem könnyen védhető.

S itt jutunk a cikk középponti állításához: a százéves magyar politikai folyamat mindig *politikai gyűlöletközösségeket* hoz létre. Ez a magyar politikatörténet visszatérő, a politikai folytonosságot konstituáló eleme. A gyűlöletközösségeket pedig a totálisan patriarchális politikai közeg és a kizárólag férfiakból álló politikai elit hozza létre és tartja fenn. Ebben a politikai közegben szinte egyetlen politikai viselkedésmód a *harc*, amelyet mindhárom korszakban ugyanolyan módon vívnak egymással. A Horthy-rendszerben a gyűlölet tárgyai a szomszédos országok és a zsidók, a kommunizmus korai időszakában a kizsákmányolók és a Nyugat, 1990 után a kommunisták, szocialisták, majd pedig ma újra a zsidók és (új elemként) a migránsok. Mindennek lényege tehát, hogy a politikai rendszerek legitimitációja „egy központi gyűlöletideológia köré szervezett ellenségképen alapul” s „a negatív érzületek zsigerileg átélt közössége” az egyetlen hazai csoportképző erő. S innét érthető a címben és az utolsó mondatban is megjelenő két szó: *Nincs remény*.

Ebből a levezetésből nincs is.

Hadas Miklósnak abban teljesen igaza van, hogy egyben akarja látni az elmúlt száz évet. De nagyon nincs igaza, amikor az analógiákat leegyszerűsíti, és lényegében a Fidesz -általá negatívnak tekintett - mintáját látja és láttatja az egész XX. századi magyar történelemben. A Fideszt magam is a magyar politikátörténet logikus fejleményének tekintem, de ebből nem azt a következtetést vonom le, hogy nincs remény, hanem azt, hogy nagyon sok mindent valóban újra kell gondolnunk, újra meg kell vizsgálnunk. Nekem úgy tűnik: alig valamit tudunk erről a száz évről, vagy amit tudunk, az újragondolásra szorul. De nem baj, mert végre a magyar politikátörténet (politológusok számára is!) újra izgalmas viták tárgya lehet. Ez a legfontosabb.